

Crkva Gospe od Zvonika

Vinka Marinković
Split

ZAPADNA VRATA DIOKLECijanOVE PALAČE I CRKVA GOSPE OD ZVONIKA U SPLITU – RECENTNI NALAZI

UDK: 726(497.583Split)“05/10“

Rukopis primljen za tisak: 24. 4. 2025.

Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Zapadna vrata Dioklecijanove palače s crkvom Gospe od Zvonika izuzetno je povijesno slojevit, ali jedinstven arhitektonski sklop. Unutar posljednjeg desetljeća na navedenom lokalitetu vrše se sustavni konzervatorsko-restauratorski i građevinski radovi s ciljem njegove prezentacije i obnove. Rezultat dosadašnjih radova brojna su arheološka i povijesno-umjetnička saznanja koja pobliže tumače povijesne izmjene i razvoj sklopa kroz stoljeća. Također, svjedočanstvo su snalažljivosti domaćih klesara, obrtnika i umjetnika da već u postojećem i zadanom prostoru za nove potrebe iskoriste, prekrete i recikliraju stare elemente i materijale.

Ključne riječi: crkva Gospe od Zvonika; zapadna vrata Dioklecijanove palače; Split; kamen vapnenac; vapnena žbuka; freska; drvo

Arhitektonski sklop zapadnih vrata Dioklecijanove palače i crkve Gospe od Zvonika smješten je u srcu stare jezgre grada Splita. Obuhvaća izvorni antički sloj i srednjovjekovnu crkvu nastalu u antičkom prostoru. Zapadna vrata jedan su od triju kopnenih ulaza u palaču. Izvorno su, kao i sjeverna i južna vrata palače, bila flankirana s po dvije oktogonalne kule. Sastoje se od unutrašnjeg i vanjskog prolaza sa stražarskim hodnicima između kojih se nalazi pravokutno obrambeno dvorište (*propugnakul*). Izgrađena su velikim pravokutnim blokovima vapnenačkog podrijetla. U stražarskom hodniku iznad unutrašnjih vrata u ranom srednjem vijeku formirana je crkva sv. Teodora koja je poslije posvećena Gospi od Zvonika.¹ Crkvice je zauzela čitav prostor hodnika, a istočni i zapadni zidovi (istočne strane) antičkog ophoda tada su postali bočne fasade crkve. U ranoj romanici

¹ Crkva se prvi put u povijesnim izvorima spominje 1275. godine kao crkva posvećena sv. Teodoru. Usp. P. Petrić, „Sakralna topografija u staroj gradskoj jezgri”, *Baština* 14/19, Split 1989., 278; J. Belamarić, *Gospe od Zvonika u Splitu*, Split 1991., 6. Od 1304. godine, uz Teodora, kao titular crkve spominje se i Gospa te neko vrijeme u povijesnim izvorima koegzistiraju oba titulara. U prošlosti su se još štovali sv. Špiro (Spiridon) i bl. Ivan Trogirski, v. J. Belamarić, 1991., 8.

*Sl. 1 Pogled na arhitektonski sklop Zapadnih vrata i crkve Gospe od Zvonika
(Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)*

crkva je dobila zvonik (izgrađen od sitnog lomljenog kamena), a antičke arkade hodnika jednakim su kamenom zazidane. Crkvi se izvorno pristupalo sa sjevera, preko glavne antičke terase koja je naknadno zazidana te pripojena crkvi. Terasa je tada postala sakristija crkve. Od baroka se crkvi pristupa preko stubišta sa sjeverne vanjske strane propugnakula, gdje je izvorno vjerojatno stajalo rimsko stubište. Unutrašnjost crkvice u 14. je stoljeću radikalno izmijenjena, a promjene i znatne izmjene odvijale su se sve do 20. st.² Izvorni predromanički namještaj sačuvan je tek sporadično, ali upravo su ostaci poslužili u dataciji crkve i zvonika.³ Danas je čitav sklop zapadnih vrata u crkve Gospe od Zvonika interpoliran u gustu matricu stare jezgre Splita (sl. 1). Njegov je značaj izniman u kontekstu gradske i nacionalne povijesti.

Zapadna vrata Dioklecijanove palače dobro su istražena, dokumentirana i analizirana. Iako su kroz povijest doživjela brojne promjene i restauracije, ipak nikada nisu sustavno obnavljana. Najznačajnije promjene i restauracije dogodile su se

² Promjene su vidljive na zidovima crkve, ali i na sačuvanom inventaru.

³ Dijelovi nekadašnje oltarne pregrade danas su sačuvani sporadično, te ugrađeni u južni zid sakristije u obliku monofore. Na ulomcima je sačuvan natpis donatorskog sadržaja koji ističe zasluge splitskog načelnika (priora) Furmina (Firmina) i njegovih dviju supruga Magi i Bite, za poduzimanje stanovitih radnji vezanih uz crkvu. Natpis precizno datira oltarnu pregradu, a time i čitavu adaptaciju prostora crkve i zvonika, v. J. Belamarić, 1991., 18.

u propugnakulu, što je i danas vidljivo na strukturi zidova. Za razliku od zapadnih vrata, crkva Gospe od Zvonika vrlo je oskudno dokumentirana i publicirana. Iako je riječ o vrlo zanimljivom i netipičnom spomeniku, prvi značajniji opis i nacrt crkve izrađen je tek 1982. godine.⁴ Sedamdesetih godina prošlog stoljeća crkva je solidno istražena,⁵ a potom i potpuno obnovljena 1988. Najzanimljivije spoznaje, pretpostavljene faze izgradnje i prva značajna valorizacija, objavljene su 1991. godine.⁶

Hrvatski restauratorski zavod od 2013. do danas na arhitektonskom sklopu zapadnih vrata i crkve Gospe od Zvonika provodi istražne, konzervatorsko-restauratorske i građevinske radove.⁷ Prilikom planiranja i izvođenja radova, sklop se sagledavao kao integralna i nedjeljiva cjelina, točnije, jednako su se tretirale i analizirale sve zone i povijesni slojevi te se sagledavao njihov međuodnos. Cilj ovakvog pristupa bio je ispravno konstruktivno i tehnički tretirati čitavu strukturu,⁸ te dobiti što više novih informacija o prostornom razvitku i povijesnim intervencijama na ovom vrijednom spomeniku. Radovi (koji su još uvijek u tijeku) nisu provedeni prema strogo linearno određenim zonama, već su se odvijali ovisno o dinamici financiranja i prema prioritetima. Do sada je u potpunosti istražen i obnovljen istočni, a potom sjeverni zid propugnakula zapadnih vrata (u oba slučaja vanjska i unutrašnja strana). Obnova zapadnog zida započeta je 2024. godine, te još traje. Prilikom radova na istočnom zidu, započeti su i radovi na crkvi. Prvo su provedeni radovi izmjene krovišta crkve i sakristije te građevinska sanacija međukatne konstrukcije sakristije i kora. Stolarija crkve u potpunosti je izmijenjena. Uslijedila je potpuna konstruktivna sanacija i konzervacija zvonika, a radovi su podrazumijevali: izmjenu kamenog pokrova, izmjenu i djelomičnu restauraciju međukatne drvene konstrukcije, fugiranje i injektiranje zidova, te konzervatorsko-restauratorske radove na kamenu i žbuci. Na zapadnoj, sjevernoj i istočnoj strani fasade crkve, u zoni ispod oluka istražene su, konzervirane i restaurirane te prezentirane srednjovjekovne freske. U unutrašnjosti crkve pregledan je i pohranjen pokretni inventar te su provedena sondiranja zidova. Nakon toga obavljeno je uklanjanje stare žbuke na zidovima. Tijekom tih radova valorizirani su, strapirani

⁴ Tomislav Marasović, *Dioklecijanova palača*, Split 1982., 74-77.

⁵ Zavod za zaštitu spomenika kulture Split osigurao je sredstva za izradu dokumentacije i projektnog elaborata za konzervatorsko-restauratorske radove na crkvi. Godine 1976. izrađen je elaborat koji je sadržavao arhitektonsku snimku postojećeg stanja i smjernice za istraživanje i uređenje crkve. *Elaborat: uređenje crkve Gospe od Zvonika*, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, Split 1976. Radnu su skupinu činili: Jerko Marasović, Tomislav Marasović, Mirjana Marasović, Duško Marasović i Mario Sumić. MK-UZKB-SD, Zbirka dosjea i elaborata zaštitnih radova na spomenicima kulture, Dosje: Split, Gospa od Zvonika.

⁶ J. Belamarić, *Gospe od Zvonika u Splitu*, Split 1991.

⁷ Program je pokrenut na inicijativu Konzervatorskog odjela u Splitu Ministarstva kulture RH.

⁸ Crkva Gospe od Zvonika sagrađena je u antičkom ophodu. Pridodavanjem krovišta crkve, zvonika i sakristije znatno se opteretila čitava konstrukcija, što je i vidljivo na oštećenjima luka istočnog propugnakula. Iz tog razloga, prilikom radova, nužno je sagledavati čitav sklop sa svim elementima kao jednu nedjeljivu cjelinu.

i pohranjeni zidni oslici splitskoga slikara Mate Menegella Rodića.⁹ Započeta je prioritarna restauracija inventara.¹⁰

Provedeni radovi pripomogli su konsolidaciji čitavog sklopa, ali ujedno rezultirali brojnim novim informacijama koje tumače i datiraju povijesne intervencije.

SJEVERNI UNUTRAŠNJI ZID PROPUGNAKULA

Sjeverni zid propugnakula izgrađen je od velikih kamenih pravilnih blokova (*Opus quadratum*). Riječ je o antičkom sloju s intervencijama iz kasnijih perioda. Zid je podijeljen kamenim vijencem jednostavne profilacije na dva dijela. Donja zona u potpunosti je očuvana, dok je gornja zona, koja je izvorno sadržavala arkade, sačuvana samo u visini parapeta. Na sredini sačuvanog dijela zida nalazi se povijesna intervencija u vidu polukružno zaključene niše, koja je zazidana (sl. 2).¹¹ Okvir niše izrađen je od raznih kamenih elemenata iz različitih perioda (spoliji).

Tijekom 2016. godine provedeno je čišćenje, uklanjanje zapune i prezentiranje srednjovjekovne niše. Prilikom čišćenja okvira niše pronađeni su ostaci zidnoga oslika, a u uklonjenom materijalu iz zapune pronađen je velik broj arheoloških ulomaka.¹² Nedugo nakon pronalaska, ulomci su očišćeni, konzervirani i sistematizirani (sl. 3). Tada je otkriveno da pojedini dijelovi zajedno tvore skulpturu s prikazom ruku s podlakticama koje pridržavaju krunu (sl. 4, 5). Daljnjim je istraživanjem utvrđeno da je njezino izvorno mjesto u polukaloti niše. Kroz 2018. godinu novoevidentirana skulptura vraćena je (montirana) na izvornu poziciju, dok je 2023. godine prilikom obnove čitavog zida još jedan dio ulomaka vraćen na svoju izvornu poziciju – parapet niše (sl. 6). Stanoviti dio ulomaka, iako sistematiziran, nije pronašao svoju izvornu poziciju. Zasigurno je riječ o ostacima skulpturalne grupe koja je bila postavljena u nišu, no zbog razine oštećenja nije je moguće rekonstruirati. Zanimljivo je spomenuti da među ulomcima ima fino profiliranih ulomaka na kojima su evidentirani tragovi crvene boje i pozlate.

Dataciju, namjenu niše i karakter skulpture u njoj, za sada je na osnovi pronađenih podataka teško pretpostaviti.¹³ Niša je u antičkom zidu otvorena u srednjem vijeku prilikom novih potreba u propugnakulu. Nedugo nakon toga, kada se namjena prostora izmijenila, niša je izgubila funkciju i bila je zagrađena. U oba

⁹ Oslici su strapirani i pohranjeni u radionici Hrvatskog restauratorskog zavoda. U planu je njihova restauracija i muzejska prezentacija.

¹⁰ Do sada je obnovljena oltarna pala oltara sv. Spiridona, te tabernakul glavnog oltara.

¹¹ Niša je otkrivena tijekom bombardiranja 1943. godine.

¹² Tada je evidentirano više od 230 fino profiliranih ulomaka koji su nekoć bili dio arhitektonske dekoracije, kamene skulpture i zidnog oslika. Također, evidentirano je više od 150 sitnih komada kamena (bijeli vapnenac) koji su pronađeni u iznimno lošem stanju, bez oblika i profilacije, ali po načinu obrade i morfologije može se zaključiti da su bili dio veće arhitektonske ili skulpturalne cjeline. Među ulomcima je evidentirano 5 malih ulomaka keramike, jedan ulomak stakla, dvije opeke, željezni trn i velika kamena konzola. Više o nalazima vidi u: V. Marinković, „Novi nalazi u propugnakulu zapadnih vrata Dioklecijanove palače u Splitu”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 45, Split 2019., 263-275.

¹³ *Ibidem*, 273-274.

*Sl. 2 Sjeverni unutrašnji zid propugnkuluma, detalj niše
(Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)*

Sl. 3 Ulomci pronađeni u zapuni niše (Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Sl. 4 Ulomci pronađeni u zapuni niše (Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

slučaja, klesari i majstori pokazali su stanovitu dovitljivost i vještinu u „recikliranju“ postojećeg kamena kao građevnog materijala.

*Sl. 5 Ulomci pronađeni u zapuni niše nakon sastavljanja
(Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)*

*Sl. 6 Sjeverni unutrašnji zid propugnakuluma, stanje nakon konzervatorsko-restauratorskih
radova (Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)*

ZVONIK

Zvonik crkve Gospe od Zvonika izgrađen je nad središnjim travejem crkve (sl. 1, 7). Od crkve ga dijeli armirano-betonska ploča koja je postavljena sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Četvrtastog je tlocrta, oplošje mu je izgrađeno od malih lomljenih kamenih blokova (fliš) složenih u vapnenoj žbuci. Četiri etaže zvonika rastvorene su sa svake strane s po jednim prozorskim otvorom postavljenim u središnjoj osi. Otvori na donje tri etaže manji su, lučno zaključeni pravokutni prozori, a na svim stranama (osim na zapadnoj) naknadno su zazidani. Na posljednjoj, četvrtoj etaži, zvonik je rastvoren biforama s kamenim stupićima oktogonalnog presjeka te kapitelima i impostima ukrašenima ornamentikom (sl. 7, 8). Na svim impostima uočava se jednaka predromanička ornamentika: jednostavni pleteri koji se kao sličan motiv pojavljuju i na kapitelima. Na tijelima stupića evidentirana je jednostavna ornamentika u obliku narezanog pera. Navedeni ornamentički elementi ujedno su i jedina dekoracija zvonika. Zvonik je zaključen četverostrešnim (piramidalnim) krovom, koji je prekriven kamenim pločama. Na sredini se nalazi jednostavan kameni akroterij. Unutrašnja je međukatna konstrukcija drvena. Na drvenoj konstrukciji posljednjeg kata, koja je izrađena od sekundarno upotrijebljenih dijelova stare turnjačice (sl. 11), izgrađen je pod od kamenih ploča i opeka.

Konzervatorsko-restauratorski zahvati provedeni na zvoniku u razdoblju 2020. – 2021. godine bili su prilika za pobliže istraživanje zvonika. Na temelju provedenih radova moguće je zaključiti da je zvonik u originalu bio ožbukani. Na oplošju

Sl. 7 Detalj zvonika (Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Sl. 8 Bifore na zvoniku (Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Sl. 9 Čišćenje bifora na zvoniku
(Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Sl. 10 Oslík na zvoniku s motivom
crvenih sljubnica
(Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

je evidentirano više slojeva različite žbuke, međutim, ni jedna nije evidentirana kao originalna žbuka.¹⁴ Zanimljivo je spomenuti da je prilikom radova nanovo dokumentiran oslik s motivom crvenih sljubnica, koji je već od prije poznat u literaturi (sl. 10).¹⁵ Ovaj oslik konzerviran je i prezentiran, a sudeći prema međudnosu slojeva i žbuka na zvoniku i ostatku sklopa, moguće je zaključiti da je riječ o novovjekovnoj intervenciji.¹⁶ Novija intervencija zasigurno je i unutrašnja međukatna konstrukcija. To se može zaključiti po izgledu i tipologiji konstrukcije kao i prema rasporedu podne konstrukcije u odnosu prema izvornim prozorima.¹⁷ Nasuprot navedenome, intervencija zazidavanja izvornih prozora vrlo se vjerojatno dogodila nedugo nakon same izgradnje zvonika. Argumenti za takvo mišljenje jesu istovjetan kamen koji je upotrijebljen za zidanje zvonika te istovjetan način zidanja.¹⁸

Prilikom konzervatorsko-restauratorskih radova na zvoniku, posebna pažnja usmjerila se na čišćenje ornamentike bifora (sl. 9). Tada je nakon uklanjanja stoljetne nečistoće i crne skrame na kamenu evidentirana crvena polikromija. Riječ je o jednostavnom crvenom premazu, evidentiranom samo na području ornamentike na impostima. Nije moguće zaključiti je li riječ o izvornom obojenju ili kasnijoj intervenciji.

¹⁴ U prvom sloju žbuke pronađeni su ulomci stakla i glazirane keramike koju je moguće datirati kasnije od nastanka zvonika.

¹⁵ J. Belamarić, *op. cit.* (bilj. 1), 31.

¹⁶ J. Belamarić intervenciju stavlja u kasni barok.

¹⁷ I ovu je činjenicu ranije primijetio J. Belamarić koji je intervenciju datirao u kasni barok, v. J. Belamarić, *op. cit.* (bilj. 1), 29.

¹⁸ Zazidavanje se dogodilo vrlo vjerojatno zbog iznimnog vlaženja prostora prilikom puhanja jakog vjetra.

Sl. 11 Unutrašnjost zvonika, međukatna konstrukcija s gredama turnjačnice
(Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Ranoromanički zvonik jedan je od najstarijih sačuvanih na Jadranu. Iako je njegovo oplošje izvorno, na njemu je primjetan niz intervencija. Najznačajnija je svakako kasnobarokna intervencija zamjene drvene međukatne konstrukcije koja je ujedno i razlog što se konstrukcija zvonika uščuvala. Majstori koji su obavili izmjenu drvene konstrukcije pokazali su zavidne tehničke sposobnosti, ali i određeni senzibilitet. Umetanjem drvenih greda koje su dio stare turnjačice, skromna unutrašnjost zvonika dobila je zanimljiv i rafiniran pečat.

FRESKA NA PROČELJIMA CRKVE

Freska se proteže u pojasu ispod krovišta crkve Gospe od Zvonika, točnije uzduž čitava istočnog i zapadnog pročelja (sl. 12), te je sporadično sačuvana na glavnom sjevernom pročelju predromaničke crkve (danas unutrašnji južni zid sakristije). U literaturi je spomenuta kao *rijetko sačuvani primjer ranosrednjovjekovnog zidnog slikarstva na otvorenom prostoru*.¹⁹ Sadrži jednostavan stilizirani

¹⁹ J. Belamarić, *op. cit.* (bilj. 1), 15.

Sl. 12 Zapadna strana istočnog zida propugnakuluma (Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

vegetabilni ukras u vidu valovite lozice koja se dinamično povija te ritmično pojavljuje na svim zonama (sl. 12). S jedne strane listovi se spiralno savijaju prema natrag, a s druge strane vezuju se za iduću lozicu.²⁰ U prostorima između dvije lozice javljaju se stilizirane rozete. Podloga je bijele boje, a ukrasni motivi izrađeni su jakim crvenim, zelenim i crnim pigmentom.

Prilikom izmjene krovništva crkve Gospe od Zvonika i obnove istočnog zida propugnakula, u cijelosti je konzervirana i restaurirana freska. Tada su definirani izvorni rubovi freske, te je očišćena i konsolidirana. Zapunjene su lakune, a djelomično (gdje je to bilo moguće) napravljeni su zahvati rekonstrukcije pigmenta. Radovi su omogućili bolju čitljivost i prezentaciju freske, pa čak i s razine tla. Prilikom čišćenja freske na sjevernom pročelju i definiranju njezinih rubova, na njezinu centralnom dijelu iznad nekadašnjeg predromaničkog ulaza u crkvu (uz rog krovništva), evidentiran je djelomično sačuvan natpis: MI... PA...SECO... TVMA (v. sl. 13).

Freska je nastala u prostoru između antičkog vijenca i krovništva crkve. Riječ je o zidanom dijelu koji se podignuo u ranoj romanici kako bi se dobio prostor za podizanje svodova. Oslikavanje freske pokazuje težnju nekadašnjih majstora da se zapuna dijelom maskira i ukrasi. Činjenica da je freska sačuvana do danas pokazuje zavidnu tehničku vještinu i kvalitetu primjerenog materijala.

²⁰ Prvi opis freske donosi J. Belamarić, *op. cit.* (bilj. 1), 15.

Sl. 13 Detalj freske s novopronađenim natpisom (Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Sl. 14 Detalj freske (Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

KOR

Kor crkve izgrađen je u prvom traveju (gledano od sjevera), na način da je djelomično pregradio oltar sv. Spiridona. Konstrukcija kora jednostavna je, drvena, postavljena na masivne grede. U unutrašnjoj su strani parapeta ormarići za pohranu crkvenog inventara. Kor je zatečen oličen u bijelo, bez vidljive ornamentike. Prilikom sondiranja unutrašnjosti crkve, sondirana je prednja strana kora. Tada je utvrđeno da je njegova prednja strana ožbukana i oslikana.

Sl. 15 Drveni kor, stanje nakon zahvata (Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Tijekom 2023. godine, čitava je prednja strana očišćena i prezentirana (sl. 15). Tada je zaključeno da se na parapetu pjevališta nalaze dvije razine oslika. Prvi sloj (oslik) izveden je neposredno na žbuci, dobro čitljiv. Prikazuje figuralnu scenu u romboidnom polju. Ispod romboidnog polja nalazi se upisana 1871. godina. Drugi, mlađi oslik samo je sporadično sačuvan, ali na temelju ostataka polikromije moguće je zaključiti da je sadržavao prikaz Bogorodice s Djetetom u okviru od lovorova vijenca. Prilikom konzervatorsko-restauratorskih radova zadržana su oba slikana sloja (v. sl.).

ZAKLJUČAK

U tekstu se donosi kratak tekst detalja pronađenih tijekom radova na arhitektonskom sklopu zapadnih vrata i Gospe od Zvonika. Sve novopronađene informacije potrebno je dodatno analizirati i postaviti u kontekst čitavog sklopa jer govore o prostornom i povijesnom razvitku samog sklopa, ali i ovog dijela grada. Navedene detalje, međutim, treba sagledati i s tehničke strane. Naime, oni su svjedočanstvo snalažljivosti i vještine domaćih klesara, obrtnika i umjetnika da već u postojećem i zadanom prostoru za nove životne i liturgijske potrebe iskoriste, prekroje i recikliraju stare elemente i materijale.

THE WEST GATE OF DIOCLETIAN'S PALACE AND THE CHURCH OF OUR LADY OF THE BELLTOWER – RECENT FINDS

S u m m a r y

In the most recent decade, systematic conservation and restoration as well as building and artisanal works have been conducted in the architectural complex of the west gate of Diocletian's Palace and the Church of Our Lady of the Belltower. Within the compact matrix of the old city centre of Split, this architectural complex occupies a large area and is in historical terms multilayered and very important. This paper briefly treats the following separate zones in catalogue style; the northern inside wall of the propugnaculum, the belfry of the Church of Our Lady of the Belltower, the frescos on the front of the church and the wooden choir of the church. During conservation-restoration works on these zones, some new details were recorded that tell of the spatial and historical development of the ensemble itself, and indeed of this part of town. These details, however, have to be looked at from a technical angle. They tell of the skills and resourcefulness of the local masons, tradesmen and artists who were able, in an existing and given space, to use, recut and recycle old elements and materials (stone, mortar and timber) for the new needs of life and liturgy.

Key words: Church of Our Lady of the Belltower; West Gate of Diocletian's Palace; Split; limestone; lime mortar; fresco; timber